

СВЕСКА XII

ЦЕНА 2 ДИНАРА

ПЕДАГОГИЈСКА КЊИЖНИЦА

УРЕЂУЈЕ
МИЛАН ШЕВИЋ

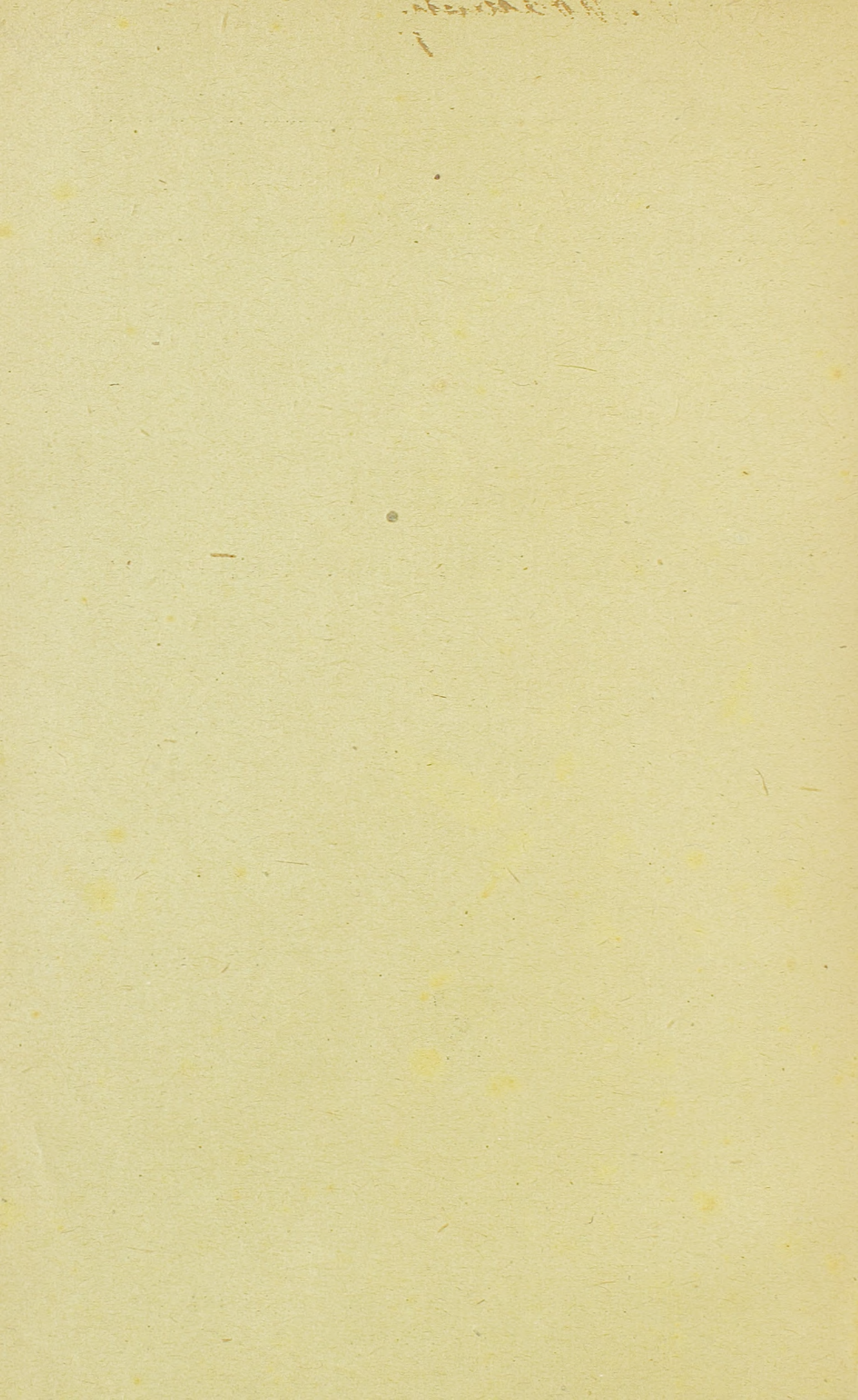
ВИЛХЕЛМ ВУНТ

ЗАДАЦИ
ЕКСПЕРИМЕНТАЛНЕ ПСИХОЛОГИЈЕ

ПРЕВЕО
МИЛАН ШЕВИЋ

ИЗДАЊЕ КЊИЖАРНИЦЕ РАЈКОВИЋА И ЂУКОВИЋА
БЕОГРАД—ТЕРАЗИЈЕ

СВЕСКА XII

ЦЕНА 2 ДИНАРА

ПЕДАГОГИЈСКА КЊИЖНИЦА

УРЕЂУЈЕ
МИЛАН ШЕВИЋ

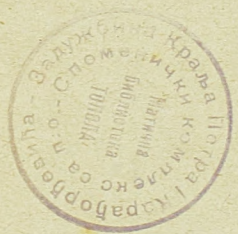
ВИЛХЕЛМ ВУНТ

ЗАДАЦИ
ЕКСПЕРИМЕНТАЛНЕ ПСИХОЛОГИЈЕ

ПРЕВЕО
МИЛАН ШЕВИЋ

БЕОГРАД
ИЗДАЊЕ КЊИЖАРНИЦЕ РАЈКОВИЋА И ЂУКОВИЋА
1921

1115

ЗАДАЦИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛНЕ ПСИХОЛОГИЈЕ

Данашње задатке психолошкога истраживања свео је Алберт *Ланге* у својој „Историји материјализма“ кратко и јасно у имену: „психологија без душе“. Реч, коју нам је предање оставило (психологија), треба задржати за одређени круг појава, што су везане једна за другу, тако мишљаше Ланге, али треба пазити, да предмет истраживања буду једино саме те појаве, а не митолошко биће какво, које се иза њих крије, нити каква метафизичка супстанција, која је искуству неприступачна. Као многи тако је и овај бачени израз дочекао то, да је употребљен управо против онога правца, ради кога је пронађен. Данашњи филозофи радо говоре о „психологији без душе“ и мисле, да су тим изразом, који сам себе пориче, довољно осуђене и понеке тежње садашње психологије и показана њихова празнина. Ну понекада су ипак толико љубазни, те мимогред додају, да нешто од онога, чега нема њихова наука, недостаје уједно и самим њезиним представницима.

Опрека између оба правца ипак није толико у циљу, којему теже, колико у методу, који се сматра као погодан за то. Метафизичка психологија ставља на чело својих испитивања једну одређену претпоставку, која ваља да споји разноликост духовних појава. Тако звана психологија без душе не одриче се никако помоћи, што је указује општа хипотеза, којом се одржава у вези целина и објашњује појединост. Али она је тога мишљења, да ову хипотезу ваља извести из области самога психолошког истра-

живања, и да се стога не сме стављати пре истраживања него иза овога. Ова једна разлика повлачи за собом и све остале. Метафизичка психологија мало полаже на умножавање методичних помоћних срестава. Пошто у ње претежу трансцендентна питања, на која уосталом држи и одговор вазда у приправности, дају јој емпиријске појаве само добродошлу прилику, да и појединостима оснажи своје уверење. Противни пак правац мора, баш стога, што нема темеља у унапред склопљеном мњењу, утолико више пазити, да поуздано спреми чињенице, које ће моћи најзад и њему помоћи, да дође до оправнога основног схватања. Којим би другим путем могао он боље прибавити те поуздане чињенице, но путем, којим је природна наука већ толико ишла, путем проширавања и поправљања субјективнога опажања објективним експерименталним посматрањем? И тако сада наместо онога нескладног назива „психологија без душе“, који има извесне истине само за неко прелазно доба, ступа садржине пуно име: *експериментална психологија*.

Сваки научни правац има своје изворе у прошлости. Па и опреке, о којим говоримо овде, нису тек од данас. Ако и јесте наглашавање експерименталнога посматрања на психичком пољу и доказивање његове могућности ствар новијега доба, то је ипак енглеска практична филозофија одавна већ углавном истакла вредност сличних мисли. Ова пригода пружа неким метафизицима добродошлу прилику, да тај правац жигосу као емпиризам, — коме тако радо додају додатак „сурови“, само да би што јаче истакли његову нефилозофску природу. Па штавише, немају ништа ни против тога, да лагана сенка ове тобожње суровости падне и на оне, који заступају то становиште. А што се емпиризам, бар као филозофска наука, одомаћио нарочито у Енглеској и у Француској, то даје немачким метафизичарима опет лепу прилику, да и на овом пољу истакну своја патриотска чувства. У времену, када ваља осигурати своје индустријалне про-

изводе од туђинске конкуренције, зар није право и увоз филозофије подврћи моралној царини?

Ну питање је о постанку филозофских праваца готово исто тако тугаљива ствар, као и питање о чистоћи народности. Данашњи метафизичари у Немачкој, који се толико труде, да обуку у научан облик популарне представе о богу, о души и о свету, заборавили су сасвим, да није нико други него баш Француз *Декарт* (Картезије) склопио оне представе из особите мешавине схоластичких идеја с модерним математичко-физикалним правцем мишљења. Истина, те представе су касније прешле многе мене, и развитак је новијега рационализма готово само још у извесним основним мотивима метода у вези са својим пореклом. Али с филозофским идејама је исто тако као и с постајањем митских слика. Системи прошлости продиру полако у популарно мишљење, и док преовлађују сасвим другачији погледи у висовима науке, у маси отпочињу да владају стари системи. Филозофске епигоне пак вуче најзад са собом бујица популарнога мишљења, и што више једно доба у неговању наслеђенога блага заборавља, да и само пређе на самосталан мисаони рад, утолико се лакше догађа, да се идеје филозофа мало-не у длаку слажу с идејама огромне већине њихових савременика. И тако је, као што ја мислим, постао тај факат, на који се наши повесничари филозофије тако мало базирају, да филозофско верско правило наших тако званих образованих, па готово већ и необразованих, није ништа друго до картезијанизам. Да се супстанције овога света деле на духове и на тела, да су духови непросторни, а тела да су протегнута (распрострта), да духовима владају закони мишљења, а телима закони механике, да су духови слободни, а тела да се покоравају слепој узрочности, и ако су и различна бића, да се ипак даном приликом могу спајати и дејствовати једно на друго — има ли и међу нефилозофима кога, који не би драговољно потписао ова, по себи значајна, али дугом навиком сасвим појмљивим постала правила? А изузмемо ли

сасвим ретке присталице оделитих секата, зар се неће омиљено мишљење великога броја наших стручних филозофа, који се узајамно коре именима рационалиста и емпириста, готово сасвим сложити најзад, окићено с нешто спекулативнога или критичког орнамента, с оном мудрошћу, коју већ и врапци по крововима цвркућу? И управо та филозофија, која је тако општом постала, да једва може још вредити као филозофија, чисти је картезијанизам, али у доба Декартово те ствари нису биле тако саме собом разумљиве истине, као што су данас, него је догма о непротегнутој, али у некој извесној тачки за тело прикаченој души наилазила исто тако на жив отпор као и механичко схватање природе. То је судбина таквих наука, који су подобни да буду од толикога историјскога значења: с почетка важе као хетеродоксни и опасни, а касније постају верска правила, у која исто тако није слободно сумњати као ни у основе морала и религије. Картезијанизам је дакле у овом погледу од слична значења као што беше Аристотелова филозофија за средњи век. И ова је била, као што је познато, још у почетку 13. столећа забрањивана и гоњена, а при крају истога века беше се уздигао поганички филозоф као „*praecursor Christi in rebus naturalibus*“. Толико далеко модерни Француз дабогме да није дотерао. Штавише црква га није ни за свеца унапредила. Али тиша дејства нису увек и слабија. Свест о слободи у новоме веку не трпи више ону спољашњу потчињеност под један једини авторитет, коју је схоластички средњи век тражио. У ствари пак у људи потреба за авторитетом можебити да није постала слабија. Али ми модерњаци лакше трпимо авторитет, ако је изгубио своје име, а ми међутим дотерали дотле, да нам се мњења сарамерно недавне прошлости чине тако очевидна и потребна, да полако почињемо да их сматрамо као урођене идеје свакога мисаоног човека.

Неће бити без значења, ако предочимо оне историјске услове, под којим је постала картезијанска фи-

лозофија. То беше у доба расвитка природних наука. Коперников светски систем беше победио. Кеплерови су закони подвргли небесне покрете чврстим нормама; Стевинус и Галилеј су пронашли законе статике и механике, Џилберт законе магнетске снаге, а Харви механичке појаве крвотока. Чинило се, као да све тежи на то, да објасни природу сасвим механички. Сам Декарт је први предузео, да изнесе до појединости изведен систем механичке природне филозофије. У том систему духовни живот човеков није нашао места, али човековој привезаности за материју чињаше се као да одговара представа спољашње свезе душе и тела. Како је Декарт ово узајамно дејство замишљао сасвим механички, то у његову дуализму претеже материјализам. Механичка физика његова доба ту је сасвим јасно претегнула. И утолико је потребније указати на тај материјалистични карактер картезијанизма, уколико се код присталица његових показује тежња, да беде материјализмом представнике сасвим противнога правца. Такво поступање нема своје логичке основе, али ако нам је познато значење филозофских речи, то нам се донекле психолошки објашњује. Материјализам је на злом гласу. Хоће ли се дакле што енергичније да покаже, како се ово или оно мишљење не одобрава, назива се материјализмом. К оно мало поузданих резултата, до којих је филозофија доспела, ваља убројити и овај, да је како картезијанизам тако и сваки други материјализам метафизичка хипотеза, која се не може одржати. Па и ако картезијанизам још и данас влада код нефилозофа, па штавише и код филозофа, који се најпре по дужности поклоне критичкој филозофији, тиме се само доказује, да се извесна мишљења не могу истиснути из света побијањем него само постепеном реформом у навици мишљења.

Али оставимо сада та питања на страну! Оним историјским упутом хтело се само указати на то, да с хипотезама ваља поступати само као с таквима, као с претпоставкама, о којима се може дискутовати,

а да ли се могу и примити, зависи од одговора на питање, да ли се слажу с психолошким искуством и да ли се према томе могу употребити. То је уједно и једино гледиште, с кога се психологија уопште може бавити оним представама. Нарочито мора психологија одбити оно неоправдано потраживање, које неки филозофи час изречно траже а час иза бусије наговештавају, као да је популарни или на који било начин филозофски дотерани картезијанизам једино схватање, крај кога још морал и религија могу постојати. Заиста би јадно било стање морала и религије, када би им потребни били трошни ослонци психолошких хипотеза. Али схоластичка теологија се скрива још и данас под крилима многога модерног филозофа. Када му аргументи нестану, изјављује тада: религија је у опасности.

Спор психолога се не обрће само око оправданих претпоставака у истраживању; исто тако је јак и у погледу на методе. И овде се ствара чудновата збрка појмова. Видели смо, да је експериментални психолог за метафизичаре „сурови емпиричар“. Тиме је он одагнан у врло штовано друштво природњака, лингвиста, историка, с једном речи у друштво свих оних, који обрађују које било специјално поље у науци, а тим хоће да се уједно истакне и то, како филозофу приличи сасвим апартно поступање с искуством, којим се оно одмах издиже из ниске сфере простих факата у етар чисте науке. Неће они да нападају само искуство — јер ко би могао без њега? — него методе, којим се искуство служи, да би се специјалним истраживањем дошло до извесних резултата. Или заједно с *Хегелом* називају овај начин нижим обликом сазнања, који се по вредности никако не сме мерити с филозофским сазнањем. Данас је можебити мало таквих, који с оним радосним поуздањем, што им га даје само искључиво занимање са спекулацијом, смеју ово јавно да искажу. Али омиљено мишљење наших филозофа показује се прилично јасно у оном негодовању, којим говоре — у датим приликама — о неком „понижењу“ психологије

до гране биологије, или у оној ревности, којом експериментални метод допуштају само код извесних подређених одељака, који упола припадају физиологији, као што је чулно опажање, — али да се ни ту не може ништа честито постићи без вишега освећења од којих било метафизичких главних мотива. Остале науке држе се чврсто у својој власти, те стога није ни саветно нападати их, — сви се покушаји за таква предузећа разбили, и то је још у свежој успомени. Али овде се усуђује сасвим нова наука да дигне главу. И изван филозофских кругова се гледа на њу с неповерењем, а њезину оданост у служби филозофији слабо је ко и порицао досада, — зашто да не буде допуштено убити је, пре но што би јој крила порасла?

Но ја се враћам „суровом емпиризму“, који по суду неких наших стручних филозофа треба да је обележје специјалнога истраживања. Представимо себи човека с довољном снагом расуђивања, који се није подробније бавио ни филозофијом ни појединим наукама. Тај човек нека се ода студији наука с ватреном ревношћу, као да би хтео све знање да обухвати. Наћи ће, да се историчар, филолог, истраживач језика вредно труде, да објекат својих истраживања критички испитају, одеде све оно, што говори за и против ствари, пре но што се одлуче, да признаду факат као учвршћен. Готово ће с чуђењем приметити, како природњак увек приступа појавима с претпоставком, да је непосредно искуство варљиво, и да с тисућу средстава и начина, поштравањем посматрања, експерименталним методима и системом заплетених закључивања, који често тражи најтежа помотња средства математичке анализе, ваља непосредно искуство рашчлањавати, попуњавати и поправљати, док се потпуно не одговори потреби, да се чињенице логички повежу. Какву ће му слику пружити рад филозофски? Често ће га изненадити појава, да филозоф уместо да полази од критички испитаних резултата науке, удара, наравно, лакшим путем и везује своје спекулације за представе

обичне свести. Ономе, који хоће да разуме Хегелову природну филозофију, не може се дати бољи савет, но да пре свега заборави све, што је пре тога може бити у физици научио, и да се просто код појмова: тежа, топлота, светлост, сети онога, што се у обичном животу замишља под тим изразима. И Хегелова природна филозофија је истина ваљан пример, али нити је једини, нити најновији. Те ствари не смемо сметати с ума, ако хоћемо „сурови емпиризам“ да преведемо како треба. И то је поновни доказ за вредност филозофских тешких речи. Ту ваља човек да се вазда сећа онога правила, које је један мудри саветник дао своје питомцу за интерпретацију тешко разумљивих писаца: на сумњивим местима ваља увек узети, да је противно мишљено, но што казује смисао речи.

У психологији постоји она виша емпирија, којом се метафизичари служе искључиво, противно суровом емпиризму специјалних истраживача, у т. зв. методу *самопосматрања*. Шта је самопосматрање? Нажалост не налазимо нигде у делима, која су склопљена по том изврсном методу, никаква упута, како се њиме ваља служити, никаква објашњења, у чему се састоји. Чини се, као да је самопосматрање исто тако природна способност као једење и пијење, која предњачи свакој научној примени. Па ипак, како се страховито разликују психолошка приказивања, која се служе тим методом! Када би данас становник другог ког света к нама сишао и, сасвим непознат с особинама човечје душе, хтео из психолошких уџбеника да створи себи представу о души, дошао би по свој прилици до закључка, да се ови различни прикази односе и сами опет на бића сасвим различних светова. И заиста оно Гетеово „Legt ihr nicht aus, so legt was unter“, као да је и овде нашло своју примену. Шта се све не може из свога ја ишчитати и опет учитати у-њ! Правила за посматрање поставити на пољу, где је егзактно посматрање могућно, није тешко, и заиста једва да има гране научнога истраживања, за коју се не би

могла поставити таква правила специфичне врсте, пошто се карактер посматрања, не гледајући на извесна основна правила од опште вредности, мења с објектима истраживања. Зашто не уме психологија да постави таква правила? Узрок је веома прост: јер је самопосматрање, ако ту реч посматрање узмемо у научном смислу, немогућно. Има *опажања* унутрашњих стања и појава, исто тако као што има и *опажања* спољашњих природних појава. Али логички ми разликујемо навалице *опажање* једне представе од *њезина* посматрања. *Опажање* је остављено често случају на милост и немилост, стога је увек непотпуно и већином има само утолико вредности, уколико подстиче на даља посматрања. У посматрању управљамо своју пажњу на очекиване појаве, пре но што наступе; пратимо по извесном плану поједине саставне делове њихове, фиксирамо, ако је могућно, објекте, да се не би измакли нашем посматрању и служимо се и вештачким помоћним средствима, која треба да потпомогну органе нашега чулног *опажања*. Како би то могућно било код унутрашњег *опажања*? Што се више напрежемо, сами себе да посматрамо, то све више можемо бити уверени, да баш ништа не посматрамо. Психолог, који хоће своју свест да фиксира, опазиће најзад један чудновати факат, да он хоће да посматра, али да му је то хоћење сасвим безуспешно. Ништа није необично замислити човека, који пажљиво посматра какав спољашњи објекат. Али представа човека, који се задубао у самопосматрање, изазива у нама готово неодољив подсмех. Положај његов сличан је положају Münchhausen-ову, који хоће да се извуче из глиба својим рођеним курјуком. Објекат самопосматрања је управо посматрач сам. Обележје, којим се посматрање разликује од случајнога *опажања*, баш је у томе, што ми објекте, колико је год могућно, чинимо независним од посматрача. А овде је посматрање, које ту зависност тим више појачава, што се пажљивије и више по плану врши. Једино је стога, што се још може саветовати субјективном психологу, — да се окане сасвим

самопосматрања и да се задовољи фактима, која му у датим приликама одају случајна унутрашња опажања. А ова ће бити зацело сарамерно тим поузданија, што мање буде мислио на самопосматрање. Да је случајно унутрашње опажање само собом вредније но спољашње, то зацело не мислим с тим да тврдим. И оно има својих недостатака као и ово, па и у већем степену. Јер ништа не заборављамо лакше но своја властита унутрашња стања, и ни у чему се толико не варамо као сами у себи. Када тобожње самопосматрање мора овде да уступи своје место случајном опажању, то не значи ништа друго, до да је немогућно извести научну психологију овим субјективним путем.

Али чим хоће експериментална психологија да попуни то место? Да ли је уопште могућно на тако несталном темељу унутрашњих стања и појава, где посматрање мора признати своју немоћ, употребити експериментат? Зар експериментат не претпоставља посматрање? Могу ли дакле експериментални методи досећи икад даље но до окрајака душе, до чула и органа за кретање, које с пуним правом физиологија задржава за себе? Зацело ће многи, ако и нису безусловне присталице метафизичке психологије, бити склоњени, да даду одречан одговор на то. Али сваки ће беспристрасни човек ипак признати, да је ту на крају крајева у питању једна чињеница, и да ту просту одлуку, да ли заиста постоји нешто налик на експерименталну психологију, претпоставити ваља аргументима, који говоре за и против. Међутим, нека ми буде допуштено, да обратим пажњу на две тачке, које ће можебити унеколико унапред ублажити у овом случају онај отпор, који се појављује при сваком необичном имену. Прво, експериментално истраживање не мора се састојати директно у променама објекта, који хоћемо да испитамо, но може по прилици индиректно утицање задобити значење од потпуно исте вредности, пошто свугде постоји узрочна свеза појава. Друго, ми смо готово увек приморани, да своје научне појмове проширимо, ако их ваља применити на које ново поље.

Па исто је тако и с методским појмовима. Само ако су очуване оне особине, које чине вредност једнога извесног метода, допуштено је, да се то име одржи, па и када се знатно измене услови његове примене. И експериментална психологија проширује заиста у оба ова смисла обичан појам експерименталног метода.

Узмимо најпре експериментат у оном смислу, у ком нам је из природних наука позната његова примена. Битна је разлика између експеримента и посматрања у том, што се посматрач не задржава само на том, да појаве, као што му се оне јављају у чулном опажању, тачно прати и, колико му је год могућно, рашчлани, но при експериментовању мења уједно по својој вољи на који било начин и њихове услове. Јасно је, да ће се таквим утицањем у ток ствари морати много брже доћи до закона, који владају појавама. Тешко да би Галилеј изнашао законе о падању тела, да се ослонио само на купљење посматрања. Али како је хотимично спустио куглу преко измеренога простора једне криве равнине, то је лако дошао до онога односа између простора и времена у падању, који је постао основом читаве механике. Када бисмо ми сада хтели да према сличним правилима вршимо на себи или другом ком човеку експерименталне утицаје, сасвим је природно, да би се ти експерименти дотицали само његова тела. Али стога нећемо већ унапред тврдити, да нам тога ради експериментални утицаји не могу дати никаква извешћа о његову (човекову) психичком животу. Та све наше представе зависе првобитно од телесних утицаја, и у том је смислу и сваки зрак, који продире у наше око, сваки звук, који нам долази до уха, експериментат, који природа на нама врши. Већ и ови природни експерименти, које ми само по аналогији можемо тако назвати, разликују се знатно од самопосматрања у томе, што се они одржавају у нашој свести стално, те не допуштају, да се о њима цепидлачи на разне начине. Осећаји, које зрак светлости и звук изводе у нама,

чињенице су, на којим ми ничега мењати не можемо, и према којима ми стојимо много објективније, но према догађајима у нама, који нису потекли од спољашњих утицаја. Када ми дакле стварамо хотимице чулне утиске, мењамо њихову каквоћу и јачину и пратимо тим изазване промене и у осећајима, то је већ у извођењу таквих посматрања бесумње експерименат, који се тек делом може назвати психолошким, јер су на зависност наших осећаја као психичких стања од спољашњих чулних утисака у исто доба од утицаја и физиолошке особине чулних органа и нервнога система. Експерименти ове врсте веома су згодно названи *психо-физички*. И ако ово име указује на то, да су резултати оваквих покушаја сами собом мешовите природе, то ипак није искључено, да се погодним изменама у посматрању физички и психички утицаји оделе из онога мешовитог зависног односа, или да се добију паралелни закони, што се на један исти догађај односе, који се даје схватати психолошки (унутрашња страна) и физиолошки (спољашња страна догађаја).

После осећаја уздижемо се до чулнога опажаја. Опажај сматрамо као онај психолошки догађај, у ком се извесне свезе осећаја односе на спољашње предмете. Ја осећам светлост, која у моје око пада, али ја опахам сунце, које сипа зраке светлости. У чему се разликује овде опажај од осећаја? Очито не у садржини моје свести. Опажање сунца састоји се само од једнога збира осећаја светлости. Што к овима мора придоћи, да би се остварио акат опажања, то је онај одређени ред, с помоћу кога су могућне представе облика, даљине, а тим најзад и однос к једном предмету изван моје свести. Извесно је, да у том реду осећаја посредују физиолошке направе и догађаји. Оптички нацрт слике на нашој мрежњачи, распоред у њој оних елемената, који примају светлост, најзад и покрети ока, — неопходна су помоћна средства за сваки опажај вида. Али како нам опажај ствара представе о каквоћи спољашњих предмета и о њиховом

односу к нама, то је он уједно и психички догађај, који у постајању од својих елемената, од осећаја, мора бити потчињен законима психолошким. И пошто ми можемо утицаје на своје чулне органе, који стварају опажаје, мењати по својој вољи, то онда не смемо одрећи оваквим покушајима карактер експеримената, који имају уједно и своју физиолошку и своју психолошку страну. Колико се пак мора заиста наша свест при таквим покушајима покоравати вољи експериментатора, сасвим друкчије но у обичном самопосматрању, види се најбоље из оних чулних обмана, које постају извесним комбинацијама спољашњих утисака, а којих се не можемо никако ослободити ни онда, када смо се већ сасвим уверили о њиховој илузорној природи. Позната је ствар, да нам се сунце веће чини, када на хоризонту излази или залази, него када је над нама на зениту. Али физичар и физиолог, који тачно знају, да се ни објективна величина ни даљина звезде ништа промениле нису, ни да се штавише ни слика у нашем оку није изменила, — исто су тако потчињени тој обмани као и сваки други.

У свим овим покушајима с осећајима и опажајима остају ипак, као што се чини, централни догађаји душевни нетакнути. Како се из оставе нашега памћења представе саме обнављају, како се такве представе удружују час у слабије асоцијације, час у тешње везе логичкога мишљења, како се са свим тим догађајима проткивају наша чувства (осећања) и душевни покрети, како се најзад воља јавља и утиче час на унутрашњи ток наших мисли, час на наше телесне органе те ове на спољашње радње одређује, — од свега тога не можемо ништа дознати из оних истраживања, која прате непосредне психичке ефекте спољашњих чулних утисака. Али експериментатор не сме одвећ брзо очајати. Када су представе, које наше памћење чува за даљу употребу, потекле од чулних утисака, зашто да се не надамо, да ће тај исти експериментални метод, када нам истражује прве почетке представа, погодним изменама бити ваљано средство и

за испитивање даљих судбина и промена у представа? На сваки начин да ће се експериментални метод морати и ту усавршавати и измењивати према ономе, на шта се примењује.

Понекада се тврдило, пошто је самопосматрање непоуздано, да је једини пут, којим би се могло доћи до поуздана одговора на психолошка питања: истраживање физичких догађаја, који су везани за психичке. Ако је постајање једне представе сећања, једнога акта воље неприступачно нашем истраживању, можемо се надати, да ћемо моћи сазнати оне процесе у нашем мозгу, који прате те појаве. Јесмо ли на тај начин задобили потпуно сазнање о механици свога нервнег система, то ће се и механика нашега духа, која јој одговара, сама собом одати, и тада ће требати још само сваки мождани процес превести у одговарајући му психички процес. Остављам сасвим на страну метафизичку претпоставку, која је основица овом гледишту; рецимо, да се може примити. Али где ћемо игде на свету стећи поузданост, пошто се једном задобије она идеална механика мозга, да који било специјални догађај мозга одговара извесном психичком акту? Ову поузданост може нам дати само психолошко истраживање, које иде у корак с физиолошким. Када се не бисмо хтели освртати на психолошко истраживање, то би могли, да имамо тако тачна знања о механизму мозга као о једном сахату, ипак представе и чувства преместити у јетру. Али колико било да се још прича о механици мозга — а праотац јој је, зачудо, онај исти Декарт, који је творац и спиритуалистичне психологије — физиологија је мозга при свем том још у својим скромним почецима, и експериментална би психологија морала дуго седети скрштених руку, док би сачекала њезин завршетак. Ну стога се заиста не сме нимало омаловажити оно, што је у најновије доба нарочито патолошким посматрањем постигнуто на овом пољу, а с помоћу анатомских истраживања. Посматрања на поремећајима говора при извесним повредама мозга, рационално поступање у патологији

мозга, као што га врши модерна психијатрија, од огромнога су значења и за психологију. Али никако не треба сметати с ума, да и за физиолога и за патолога често тек с помоћу психолошке интерпретације резултати добивају своју вредност, и да се с неким резултатима досада само стога може бити не зна, шта да се чини, јер се нема довољно психолошкога знања.

Експериментална психологија, да би могла важити као самостална наука, мора стајати на својим рођеним ногама. И заиста постоји једно поље факата, које је као и осећај и као и чулни опажај приступачно примени експеримента, али уједно води из обима психофизичких односа у средину централних догађаја у свести: то су *времени* одношаји постајања и мењања наших представа и све оне појаве, које су, као н. пр. квалитативна асоцијација представа, у непосредној вези с овим временим променама. Свакојако смо и овде упућени, да постепено споља продиремо унутра. Време трајања психичких аката не даје се мерити непосредно. Али када ми покушаје тако удесимо, да извесни физиолошки догађаји, који су неопходни за објективно одређивање времена, у већем броју посматрања остану непромењени, док међутим к њима наизменце приступају радње пажње, разликовања, воље, асоцијација представа и суђења, то ћемо бити подобни, да које путем искључења одредимо апсолутно трајање оних психичких аката, које пак да изнађемо, да ли се више тих догађаја јављају једновремено или у мерљивом реду један за другим, колики је број представа, које наша свест под извесним условима може примити, како се извесни редови представа услед одржавања у памћењу мењају и т. д. Експериментална ће психологија решити свој задатак на пољу свих ових истраживања, која се служе психофизичким методом, ако јој пође за руком, да потпуно растави појаве свести у њихове елементе, и тачно сазна њихове коегзистенције и њихов последни ред. Никако се она дабогме не може надати, да ће то постићи за сваки поједини

случај, као што ни физичар није подобан, да нам предскаже, шта се где у извесном тренутку мора догодити. Али ће јој свакако могућно бити, да изнађе извесна општа правила и норме, који би се могли све снова потврђивати у безбројној разноликости појединих појава.

Али, запитаће метафизичар, када би се заиста постигао тај циљ, кад бисмо ми могли коегзистенцију и последни ред психичких аката и њихов склоп од простијих догађаја, који се не би могли даље разлагати, тако тачно описати као који било добро познати нам спољашњи природни догађај — да ли би тада знали што више о бићу душе него ли што сада знамо? С почетка заиста не! И најтачније описивање једнога поља појава оставља у тами њихов састав, све док нас не доведе до хипотезе, која објашњава, и из које би се опет могле извести поједине чињенице. Колико да су важна три закона, у којима нам је Кеплер изнео свој посматрања о кретању планета, ипак нам она не објашњују склоп нашега сунчаног система; ово је учинила тек Њутонова гравитациона теорија. Али где би била гравитациона теорија без Кеплерових закона? Шта је подобан геније учинити на основи недовољнога знања, показао је Аристотел у својој физици. Да он није живео, средњим би веком овладао нека друга, од Аристотелове можебити сасвим различна спекулативна филозофија природе. Да пак после проналазака Галилеја и Кеплера није дошао Њутон, то би свет, може бити нешто касније, али с истом поузданошћу доспео до гравитационе теорије, по којој звезде саме иду својим путовима. Психологија ће по свој прилици чекати још дуго, док се и на њу узмогну примењивати оваква упоређења; па штавише у питању је и то, да ли ће се икада моћи постићи простији услови, који су вазда потребни, да би се добили основни природни закони. Али да ли ће когод озбиљно посумњати, да су хипотезе, које се оснивају на егзактном знању факата, боље но оне, у којих нема оваква знања?

Ипак морамо признати, да експериментална психологија, ако не допустимо да прекорачи напред означене границе, има и један недостатак, против кога нема помоћи у оружници психо-физичких метода. Наши психолошки експерименти обрћу се свести одрасла човека; они нам отказују своју помоћ у свим оним приликама, где се не могу јасно разумети намере психологове. О психичком развоју дају нам веома мало извешћа. Њихова примена на психичке поремећаје вероватно ће бити незнатна; природу дубљих поремећаја мање ће моћи објаснити директним истраживањем но указивањем на промене, које прате диспозицију и постање тих поремећаја. Пре свега је пак психо-физички експеримент упућен да раствара релативно елементарне догађаје, поједине акте представа, воље, сећања; само у мањем обиму може пратити и свезе ових простијих догађаја. Међутим не може продрети до објашњења развоја правих процеса мишљења, па ни до виших облика чустава и нагона; највише што се може учинити то је неколико недовољних посматрања о спољашњем, временом реду ових процеса.

Више се пута нарочита пажња обраћала на посматрања деце, не би ли се тиме доскочило овим недостацима у погледу на духовни развој. При свем признању, које одајем важности ове гране психолошкога истраживања, не могу пристати уз оно прецењивање, које је поједине педагошке психологе навело, да психологију детета ставе изнад свих осталих делова психологије. Бесумње је од интереса да се утврди, када се и како јављају извесни психички појави први пут, да ли се јављају независно од спољашњих утицаја или не, и т. д. Али смо баш ту изложени чешће обманама, но што се то обично узима. При тачнијем истраживању находимо толико пута, да је токорсе самостално постала мисао, нова пронађена реч пуко наследовање, што не можемо упознати у први мах, јер су се у устима детињим унеколико измениле. Цео детињи говор уопште, у коме би многи посматрач

хтео да пронађе извор непрекиднога стварања језика, није ништа друго до језик, који матере и дадиље говоре, када хоће да га прилагоде децјем степену свести. Бољи нам успех обећава овде широко поље психичке антропологије. Погледи на живот, обичаје, религиозне представе у природних народа могу се с правом сматрати, што дубље продиремо у њих, као важан рудник објективних психолошких истраживања.

Па ипак се не може сумњати, да је на том пољу до данас мало урађено. Духовно стање једнога т. зв. природног народа резултат је непрегледнога ланца услова, који пред очима посматрачевим долазе утолито заплетенији, уколико све више престаје да важи у нашем истраживању раније мишљење, као да су у наших садашњих природних народа остварена примитивна стања људскога рода. У ствари догађа се стога и сувише често, да етнолог, који жели да објасни погледе на свет и на живот у таквих народа, полази обратно од утврђених психолошких представа, за које му тада етнолошко искуство даје разне примене и примере. Но најважније поље психичке етнологије између свих напред поменутих бесумње су *митолошке* представе. Већ и сама је егзистенција тих представа од највећег психолошког интереса. Па могли бисмо и рећи, да је митолошко мишљење нова појава, коју психологија на својим истраживалачким путевима и не сусреће, или јој се појава та примиче једва у виду слабих паслика, а истом би се из познавања њихових живљих праслика могло извући неко разумевање. Ну досада су психолошка обавештења, на којима ваља митологији захвалити, још релативно ограничена. Као год у рану зору маглом обавијени врхови удаљених гора, тако нам из промене митолошких представа свиће слушање оних мена, којима је човечја свест према извесним законима у току времена подложена. Али ко се усуђује, да већ данас искаже те законе? Ко сме предузети, да овде одели оно, што је од опште вредности, од онога, што је постало случајно од спољашњих услова? Бесумње не онај,

koji je pokušao, da dublje prođre u poznavanje pojava. Samo bi se jedno moglo predskazati s priličnom izvesnošću. Kada jednom mitologija bude činila psihološkom istraživanju plodne usluge, to će ove mañe potiцати od praznovерица природних народа, jer њихова се историја развића вазда губи у неизвесној тами, него од очуваних митологија културних народа, које су нам истина временом удаљеније, али се за истраживање одржале у непролазним споменицима. Но и само је научно истраживање подложено једном закону развића, од кога се неће моћи ослободити никада, а да му се то не освети. Ниједна дисциплина не може послужити другој као помоћна наука, док сама нема довољно утврђених резултата. Као што је митологија дуго времена чекала, па деломице још и сада чека на археологију уметности и на откривење најстаријих литерарних дела, тако и психологија мора признати, да у митолошком истраживању лежи големо благо за њу, које ће се моћи употребити истом у будућности.

Па ипак има једна сродна наука, која као да се већ сада доста приближила психолошкој примени. То је наука о језику. И она спада у круг психичке антропологије, и ако је ова већином и искључује у својим приказима. Тако се ни Теодор Вајц (*Waitz*), у својој иначе изврсној „Антропологији природних народа“, која већином служи психолошким интересима, није обазирао на језике природних народа. Може бити да се то може правдати обимом, који је наука о језику заузела; али психолошки интерес на сваки начин захтева, да језик ту заузме прво место. У многим је односима језик, упоређен с осталим творевинама свести у народа, од огромне важности. Ни на једној се творевини нису очували тако неизгладиви трагови вајкадашње давнине; а с тим је у вези, што ниједна друга творевина није подобна, да нам у толикој мери очува трајна падејства оних промена, које

су се догодиле у свету представа човекових. На сваки начин да ни наука о језику није довршена. И о најважнијим основним питањима мишљења су веома разрожита. Али није у питању, да ли је једна наука, која ваља другој да користи, потпуно довршена — та када би то уопште икада могућно било? — него да ли има довољан број утврђених факата, — а у објашњењу тих факата ма и не било вазда сугласице. Ну има, као што ја мислим, једна спољашња ознака, која никада не вара, и која нам казује, да ли је већ дошло време, да једна наука на овај начин утиче на другу: та ознака је *узајамно зближавање* двеју наука. У многим случајевима су таква дејства и *узајамна дејства*, а одношај је између науке о језику и психологије заиста такав. И колико било да су услуге важне, које језик указује психологији, ко може опет сумњати у то, да се и језик сам не може психолошки објаснити?

И то је управо, што често доводи језичара до једностранога мишљења о одношају ових обеју области. Језичар пре свега осећа потребу, да у психологије потражи савет о извесним основним проблемима, те стога често даје психологији већа права, но што га она, бар данас, заслужује. Психолог, ако неће сам да се вара у слабостима својих помоћних средстава, пре ће можебити бити подобан, да одмери, чиме може науку о језику послужити и, с друге стране, шта од ње може ишчекивати. Када бисмо имали довољно обраћену психологију, то би те ствари по свој прилици узеле други облик, и наука о језику би могла извесне појаве своје објашњавати непосредно из психолошких закона. Али такве психологије ми немамо, и ја мислим, да наука о језику ваља да нам помогне, да је задобијемо.

За принципе своје науке веома заслужни језичар *Штајншал* (Steinthal), који је ретке среће, да ту особину споји с истом особином психолога, својим је „Уводом у психологију и у науку о језику“ (одређен да буде прва књига опсежнога дела на пољу науке о

језику), учинио, као што се ја бојим, да се поменута предрасуда унеколико распрострањена. Психолог, који је ту књигу узео у руке, могао је очекивати, да ту у множини лингвистичкога искуства нађе богато врело за нова психолошка гледишта. Уместо тога Штајнтал износи које посматрања на детету, које субјективна опажања, која је истина применио са самосталношћу независна мислиоца, но углавном у смислу Хербартових начела. Да је писац ове психологије уједно и језичар, чини нам се као случајна пригода. Остављам стручњацима у лингвистици, да одлуче, шта су они могли одавде извући за своју струку; што се мене тиче, ево отворено велим, да сам више научио из Штајнталове књижице о манде-црначком језику но из опсежнога „Увода у психологију и у науку о језику“. Због те је диспропорције крива, као што ја судим, она предрасуда језичара. И Штајнтал је мишљења, да постоји нека психологија независна од објективних факата, или да се бар може створити, и да је слободно потом применити је на све објекте психолошкога посматрања, а међутим је у истини једино и само из тих објеката могућно задобити научну психологију. Заблуди тој ваља с тим пре стати на пут, што она све то више захвата језичаре, који су удаљени од психологије, те тако би се могло десити, да се каква психолошка ваздушна кула прими као чврста научна грађевина, у којој би могао и језичар по вољи смештати факте, којима располаже. И заиста, сасвим у томе смислу је недавно Херман Паул, у својој изврсној књизи „Принципи историје језика“, психологију означао као „науку закона“, од које је зависна наука о језику исто тако као и остале историјске дисциплине. Но на срећу писац није у појединостима чинио многе употребе од ове своје претпоставке. За његова и за психологију важна посматрања зацело не би било од користи, да су се најпре подредила каквом било психолошком законом реду.

У психологији се ваља исто тако чувати злоупотребе граматике као и у логици. Граматика је својом

унутрашњом систематском потребом приморана, да живи језик сапне у споља у-њ унесени формализам, који је истина логичкога порекла, али како се односи на творевину, која никако није поникла само из логичких мотива, то сâм није ни логика ни психологија. Али граматика није језик. Прва може психологу послужити као путоказ у многим приликама; али објекат је, од кога психолог једино узима факте од психолошке вредности језик сам, а нарочито оно развиће језика, које се деломце креће сасвим изван граматичких норми. Па одакле и да узимамо факте, из којих бисмо могли докучити психолошке законе мишљења и развића појмова, него управо из језика, који је уједно и творевина и оруђе мишљења? И заиста је срећан случај, што нам се баш ту, где помоћна средства физиолошке психологије почињу да отказују своју услугу, код виших догађаја свести, језик јавља као објекат, чије испитивање, због своје независности од истраживача и због разноликих облика, које он узима под променљивим условима, задобива експерименталну вредност.

Да укажемо само на неколике области, с којих би могао сада већ језичар, који се упознао с елементарним деловима експерименталне психологије, задобити плодна и за психологију важна гледишта. У ове области нећу засада урачунати ни физиологију гласова, којом се лингвистика сада тако радо бави. Истина данас се, и заиста с правом, дошло до уверења, да су закони у промени гласова бар исто толико зависни од психолошких мотива, колико од физиолошких. Али докле се год толико препире око самих факата, као овде, све догле се чини, као да није дошло време, да се ти факти примене психолошки. Унеколико су повољнији изгледи код науке о постајању речи. Ту се бар велика већина стручњака сложила у извесним основним чињеницама. У стварању речи из саставних делова, који су првобитно разних значења, у мањем или већем унутарњем стапању тих делова, да би се добио израз за нове сложене представе, открива се већ и психичка снага, и из појава

ове снаге мораће се моћи извести и извешан повратан закључак о њезиној природи. Други се одношај овде не даје замислити, до да закони спајања и стапања елемената речи одговарају законима спајања и стапања представа, који су свакојако тек у мало тачака можебити од опште вредности, а у највише су односа, као што нам то сведочи огромна разноликост језика, зависни од специјалних услова развитка свести. Овде су управо језици природних народа за психолога можебити богатији рудник, но они културни језици, који су од толико тисућа година утврђени и завршени у својој организацији. До тих закључака бар долазимо после многих знаменитих посматрања, која су расута н. пр. у „Етимолошким истраживањима“ и другим списима језицима вичнога *Поша* (Pott).

Сасвим је друкчије с правилима о реченичном саставу, која су нарочито јасније развијена у културним језицима. Синтактичке разлике појединих језика, промене, које се догађају и на једном једином језику у току времена, могле би бацити ненадну светлост на законе о спајању представа, не мање но правила о постајању речи, јер се лакше мењају но чвршћи састав речи, а нарочито би пак могле објаснити оно лакше колебање у истицању појединих саставних делова једнога комплекса представа. У још већем степену биће привезана за културне језике друга, данас можебити највише примењивана грана психолошкога истраживања језика: наука о промени значења, за коју имамо богат материјал бар на индоевропском пољу. У овом случају је очигледно, да резултати из историје језика имају непосредно и психолошке важности. Ко је пратио историју једне једине речи кроз хиљаде година њезина постојања, тај је с тиме управо испричао историју једне представе. Многи су поједини примери ове врсте већ изнесени нарочито у општијим научним списима о језику. Али су нам још потребна истраживања, која би за извесне области језика на опсежан начин решила задатак, сређујући поједине облике, у којим се јавља промена значења, према психоло-

шким гледиштима, утврђујући, релативно често појављивање различитих облика, њихово подударање с другим појавама у животу језика и тражећи на тај начин да се, што је могућно потпуније, сазнаду духовни покретачи ове важне појаве. Помислити ваља, да овде и рад из друге руке може већ донети користи. Колико је богат материјал, који се садржи само у једном делу, као што је *Курцијева* „Грчка етимологија“ за грчки језик или (уколико је довршен) *Гримов* „Речник“ за немачки!

Језичар ће на своме пољу лако још умножити ово непотпуно набрајање објеката психолошкога истраживања. Ми смо овде само хтели истаћи, да су извори објективнога сазнања многобројни, који нам обричу боље резултате но недовољно и варљиво самопосматрање, и да психологија није ни близу опасности, да ће јој нестати градива, ако се ограничи на истраживање факата. Је ли само једном дошла дотле, да може донекле прегледати поље, које јој се отвара на овом експерименталном путу, то ће и основни погледи, које ће прибавити о постанку и о бићу духовнога развоја, стећи чвршћи темељ но оне метафизичке реминисценције из прошлости, које хоће да у исти мах задрже за се право и научних истина као и верских правила, којих се не смемо дотаћи. Додуше не би то ни била првина, да филозофска традиција постане догмом. Али једва је вероватно, да би се таква мена могла извршити сред светлости сувремене историје. Дуга превага механичких природних наука над психологијом учинила је, те је онај картезијевски дуализам, који у ствари није ништа друго но према етичким потребама умерени материјализам, толико ојачао, да излази увек из еволуција новије филозофије као владајући духовни правац. Психологија мора постати господар над тим својим противником, узети оружје механичкој природној науци из руку, и с екзактним методима, које је од ове научила, паштити се, да изнађе законе духовнога живота. А пође ли јој овим путем за руку, да да чистије схватање о духовној природи човековој,

то се сме можебити надати, да ће услуге, које је учинила филозофији, боље бити од оних, које је примила од ње.]

Као дакле погледима у схватање живота, у обичаје и у митолошке представе природних људи, тако нам се исто и у језику, у законима његова развоја, његове изградње и у историји значења појмова откривају психолошки облици и закони мишљења. И срећан је случај, да управо онде, где нам експериментално посматрање отказује своју помоћ, на његово место ступају помоћна средства *психологије народа*.

Овај 1882. године написани чланак обухватио је програм радова, који су на кратко време пре тога отпочети у лајпцишком *Институту за експерименталну психологију*. Овај потхват, отпочет с врло скромним средствима, могао се с почетка позивати више на своје добре намере него ли на већ постигнуте резултате, — и у оно време није био врло симпатично примљен од филозофскога света. Скептичко стајалиште, које је уопште стручна филозофија заузела према потхвату, да се у психологију заведе експеримент, нашао је свој класични израз у једном предавању *Ед. Целера (Zeller)* на угледном месту, у Берлинској академији наука, „О мерењу психичких појава“, у коме је знаменити историчар филозофије покушао да докаже, како је, по његову мишљењу, она тежња потпуно узалудна. Потхват, да се психички догађаји како било квантитивно одређују или експерименталним утицајима мењају, поредио је он не много храбрећи с оним познатим рачунањем Платоновим, по коме добар краљ 729 пута пријатније живи него ли један тиранин. Томе и многим сличном извођењу, на које је наилазила нова психологија, била су уопште у основи два неспоразума. Прво се мислило, да експериментална психологија полаже главну вредност на то, да се егзактном мером одреде они психички догађаји, који су својом квалитативном природом већ

довољно познати дотадашњој психологији; и друго, помешана су физикална и физиолошка средства и смер експеримената, и стога се у овим видео покушај, да се психички догађаји интерпретују на чисто физиолошком путу, дакле у последњој инстанцији с помоћу физиологије мозга. Прва од ових заблуда била је и сама оборена за онога, који је ближе посматрао експерименте. У истини у њима нису била готово никако у питању апсолутна мерења, а најмање психичке константне одредбе, него у првој линији квалитативна анализа душевних догађаја, коју је стара психологија напустила готово сасвим, јер се задовољавала, као тада још увек распрострањена психологија душевних моћи, супсумцијом комплексних појава под извесне опште појмове, или је, као хербартовска психологија, хтела да с помоћу метафизике конструира сасвим имагинарни и нигде у искуству непотврђени систем психичке механике. Теже је било савладати другу заблуду, која је у експерименталној психологији видела покушај, да психологију, као што је речено једном приликом, „обрне у примењену физиологију“. Ово су схватање, нарочито у почецима овога развоја, примали и многи од оних, који су према новој области заузимали симпатично стајалиште или су чак и сами радили у њој. Према тим, по мом мишљењу, које лажним, које у најмању руку пометњу уносећим схватањима, покушао је горњи чланак да докаже, да је битни смер експерименталнога метода у психологији, исто тако као и у природној науци, у анализи самих појава, а не или највише на сасвим споредан начин у решавању задатка, да се пронађу физиолошки предуслови и пратеће појаве свесних феномена, задатка, који спада управо у физиологију.

Што је с почетка било неспоразумно схватање, до кога су дошли не познајући довољно прилике филозофи, који су били изван тих прилика, то је успркос тому постало постепено опреком, која је саме експерименталне психологе раздвојила; и ту су бесумње уделовала и претерана очекивања, што су

с почетка била везана за нови полет у истраживањима мождане физиологије. Тако су стајала у оштрој опреци један према другом два правца експерименталне психологије: психолошки, који је с писцем ове расправе у експерименту видео битно психолошко помоћно средство за егзактно управљање и надзор самопосматрања, и физиолошки, коме је експеримент био оруђе, које треба да потпомогне физиолошко интерпретовање душевних доживљаја. Ова опрека није ни до данас сасвим ишчезла, ако се може бити постепено и ублажавала. У томе ће свакојако бити имао удела успех, који је фактички имала у чисто психолошком интересу предузета анализа свесних догађаја, и који је уједно све више водио до формације психолошких експерименталних метода, на којим се унапред могло видети, да немају никаква значења у смислу физиолошке интерпретације.

ПОГОВОР.

Вунт је отворио први *Институц* за експерименталну психологију 1879. у Лајпцигу. *Институц* је, као што сам признаје, отворен скромним средствима, а имао је великих противника, већина је пак заинтересованих скептички посматрала развој ове нове установе. Стога је творац *Институца* осетио потребу, да у једном популарном чланку изнесе задатке експерименталне психологије, упозна и шире кругове с овом и увери их о њезиној оправданости. Али је овај чланак задобио и документарно значење у историји психологије, јер нам је у кратком прегледу дао програм рада једнога од најзначајнијих радника у области психолошке науке, који је сав свој живот посветио извршењу тога програма.

Институт је убрзо око себе прикупио раднике из свих крајева светских и постао расадник експерименталнога истраживања психолошког. Али је Америка убрзо наткрилила све

сличне установе у Европи, све док руска влада (пре рата) није решила, да подигне у Москви велики психолошки институт, који би био врста америчким. Вунта је пак послужила та ретка срећа, да је читаве деценије био на челу свога Института, развио га и усавршио до највећег у Немачкој, доживео победу свога правца, — али је дочекао и то, да су се многи његови ученици и одметали од њега, заснивали засебне школе, па долазили и у оштар сукоб са својим учитељем. Узрок је тому сукобу био, што се Вунт чврсто држао „психо-физичкога“ експеримента, што није допуштао експерименте, с којим било дражима на свест, него се ограничавао само на оне експерименте, који се својом физичком страном увек дају егзактно мерити. Неки су ученици његови пак тражили и даљу примену експеримента, а нарочито експериментално обрађивање виших духовних догађаја (мишљења, апстракције, естетичкога утиска, воље). Тако је *Хуго Минстерберг* (Münsterberg) постао један од твораца *психотехнике* (примењене психологије), а *Освалд Килпе* (Külpe) засновао т. зв. *вирцбуршку школу* (јер је у Würzburg-у отпочео са својим проширивањем психолошкога експеримента). Осим тога многи његови ученици нису могли пристати ни на оно потпуно запостављање метода самопосматрања, и нема сумње, да је Вунт у томе прегнао, пошто му је у први мах било нарочито стало до тога, да истакне значење експерименталнога метода. Али када је експериментални метод утврђен, видело се, да се психологија не може одрећи ни услуга од старог и првобитнога метода психолошког, ако је некритична примена његова и одводила на стрампутице. Штавише у даљем се истраживању психолошком, или педагошко-психолошком [на челу овога покрета био је *Ернст Мојман* (Meumann)], ако се оно и вршило експерименталним путем, осетила потреба, да се приме и извесне претпоставке душевних подобности, које се не дају егзактно утврдити (као н. пр. *интелигенција, памћење, фантазија*), и Вунт тако не само да је доживео ускрс метода самопосматрања, него му се чак чинило, да се у Мојмановим истраживањима повампириле и „душевне моћи“, о којима је био уверен, да их је већ Хербарт сахрањено. И док се Вунт с жилавом упорношћу држао својих полазишта (а кренуо се оданде, где је *Фехнер* застао), психологија се истина и даље развијала, — али је главни подстицај за сав тај развој ипак задобила од самога Вунта. То нам најбоље сведоче и Минстербергове речи у предговору једне његове књиге (*Beiträge zur experimentellen Psychologie*), где, говорећи о Вунту, вели: „И у борбеној ревности са захвалношћу сам свестан о том, да ми је најбоље оружје, које против њега дижем, он сам саковао.“

Овај чланак, написан 1882., одштампан је и у Вунтовим „Есејима“ (1885.), одакле сам га превео и саопштио у „Учитељу“ за 1891.—1892. годину. Тада Вунт још није био одвојио индивидуалну од социјалне психологије, и ту уноси и проблеме психологије народа¹, још не помињући тога имена. Али у другом издању „Есеја“ (1906.) су изостављени сви они проблеми из социјалне психологије, на које је указано у чланку, како је првобитно написан, и чланак је завршен с напоменом, „да управо онде, где експериментално посматрање отказује своју помоћ, ступају на његово место помоћна средства психологије народа.“¹ Ја сам међутим, ако сам и поново превео читав чланак из другог издања, оставио из првога сва та места, где се говори о проблемима социјалне психологије, симо што сам их ставио у угласте ограде (стр. 20.—27.), да бих тиме означио, да су она из другог издања изостављена. Вунт је у томе чланку заиста изнео читав програм свога рада, али када је касније одвојио индивидуалну психологију од социјалне (а индивидуална је за њега експериментална или физиолошка психологија), онда је из задатака експерименталне психологије изоставио све оне, што се односе на социјалну (за њега: психологију народа), и само је указао на ову као на допуну индивидуалне психологије. За нашега ће читаоца бити од несумњиве користи, да баци, било само и на овај претходни, програмни начин, погледе у целокупну Вунтову психологију, како у ону, која, у три велике књиге, носи натпис: *Grundzüge der physiologischen Psychologie*, тако и у ону, неексперименталну, која обухвата десет дебелих свезака под заједничким натписом *Völkerpsychologie, eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte*, где се износи „узрочна анализа духовних производа од опште вредности; који су постали без утицаја посматрачева“, — а које обе чине животно дело једнога врло ретког и стручног научника и великог систематичара, с којим се могу поредити само Аристотел у старом и Херберт Спенсер у новом веку.

М. Ш.

¹ Што је иза тога, додаток је уз друго издање.

ПРЕГЛЕД САДРЖИНЕ.

ЗАДАЦИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛНЕ ПСИХОЛОГИЈЕ.

	Страна
„Психологија без душе“ — Метафизичка и експериментална психологија	3
Енглеска практична филозофија — Картезијанизам и аристотелизам — У картезијанизму претеже материјализам — Хипотезе и методи	4
Метод самопосматрања — Опажање и посматрање — Експериментални метод и психологија	9
Разлика између експеримента и посматрања — Психофизички експерименти — Осећај и опажај — Централни душевни догађаји — Недостаци експерименталне психологије — Посматрање деце — Психичка антропологија — Митолошке представе.	13
Наука о језику и њзина психолошка примена — Штајнталов „Увод у психологију и у науку о језику“ — Паулови „Принципи историје језика“ — Граматика и психологија — Гласови — Постајање речи — Реченица — Промена значења — Експериментално се посматрање допуњује средствима „психологије народа“ (социјалне психологије)	21
Лајпцишки Институт за експерименталну психологију — Битни смер експерименталног метода у психологији — Два правца експерименталне психологије	27
Поговор	29

ПЕДАГОГИЈСКА КЊИЖНИЦА

УРЕЂУЈЕ

МИЛАН ШЕВИЋ

ИЗДАЈЕ

КЊИЖАРНИЦА РАЈКОВИЋА И ЋУКОВИЋА

Г. министар просвете одлуком својом од 18. фебруара 1909. ПБР. 2204. одобрио је, да се Педагогијска књижница набави за књижнице средњих, учитељских и основних школа.

- Свеска I. *Вилхелм Дилштај, О могућности педагогијске науке од опште вредности.* Друго, исправљено издање.
- Свеска II. *Милан Шевић, Образовање и просвећивање I* (Класичне студије и млади народи — Златно правило педагогијско — О ширењу писмености у народ — О просветним реформама — Учитељски васпитач).
- Свеска III. *Паул Натшорп, Општа педагогија.* Део први. Поставаљање основе.
- Свеска IV. *Паул Натшорп, Општа педагогија.* Део други (завршни). Ток образовања описан у главним потезима.
- Свеска V. *Д-р Војислав Бакић, Педагошко искуство* (Школске дужности — Предавање — Испитивање и оцењивање).
- Свеска VI. *Петар М. Илић, Полна обавештена омладине,* прилози сексуалној педагогији.
- Свеска VII. *Милан Шевић, Образовање и просвећивање II* (Доситеј Обрадовић — Доситеј и Русо — О литерарном васпитању у народном просвећивању — Дечја књижевност српска — Дечја књижевност хрватска).
- Свеска VIII. *Стп. Ловчевић, Из школе и о школи* (Коедукација — Хумор у школи — Бачке дружине — Удеоничке задруге за штедњу).
- Свеска IX. *Ед. Клапаред, Педагогија Цона Дуна.*
- Свеска X. *Јован К. Баролин, Школска држава,* предлози за помирење народа и за увођење сталнога мира школом.
- Свеска XI. *Вилхелм Вунш, Мозак и душа.*
- Свеска XII. *Вилхелм Вунш, Задаци експерименталне психологије.*
- Свеска XIII. и XIV. *Вилхелм Вунш, Представа, чуство, воља.*